

Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑΣ, ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΤΑΤΑΣ

I. Ιερείς και Προφύτες

Μια προσεκτική ανάγνωση των Ευαγγελίων βεβαιώνει ότι ένας από τους τίτλους που αποδίδονται στον Ιησού και που απέδιδε κι ο ίδιος στον εαυτό του, είναι αυτός του Προφήτη¹. Τα χριστιανικά κείμενα που διασώζουν τις συνήθειες της εποχής των αποστόλων και των αποστολικών πατέρων, μαρτυρούν ότι οι προφύτες συνέχιζαν να παίζουν σημαντικό ρόλο, ολόκληρο τον πρώτο αιώνα². Σταδιακά, ωστόσο, οι προφύτες εξαφανίστηκαν και κάποια στιγμή ο όρος επέζησε μόνο με την αρνητική σημασία του ψευδοπροφήτη. Μάλιστα, όχι μόνο σταματά κάθε μνεία προφητών, αλλά γίνεται ουσιαστικά προσπάθεια αποσιώπησης ακόμα και της σημασίας που είχαν στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες.

Η εγκατάλειψη και η απάρνηση ενός θρησκευτικού τιμητικού τίτλου από μια κοινότητα, προκαλεί στον ιστορικό εύλογα ερωτηματικά και καλεί για κάποιες ερμηνείες. Έχει προταθεί η άποψη ότι ο όρος δυσφημίστηκε ιδιαίτερα, με την εμφάνιση πολυάριθμων τέτοιων προφητών στην Παλαιστίνη, τις παραμονές του ιουδαϊκού πολέμου κατά της Ρώμης (66-73 μ.Χ.). Η βίαιη καταστολή της εξέγερσης και η ανακοπή των ελπίδων μιας εθνικής απελευθέρωσης, κλόνισαν ανεπανόρθωτα την πίστη του ιουδαϊκού κόσμου στους προφύτες που είχαν ηγηθεί του ξεσηκωμού. Οι χριστιανικές κοινότητες, που την εποχή εκείνη δεν είχαν ακόμη διακόψει οριστικά τους δεσμούς τους με τον ιουδαϊσμό, θα πρέπει να κληρονόμησαν αυτή τη δικαιολογημένη αποστροφή προς την προφητική ιδιότητα³.

Η εξήγηση αυτή, ωστόσο, δεν επαρκεί. Στους χριστιανικούς κύκλους μετά το 70 μ.Χ. η χρήση του όρου «προφήτης» περιορίστηκε αλλά δεν εγκαταλείφθηκε τελείως. Η οριστική εγκατάλειψη του όρου συμπίπτει χρονικά με την πολεμική της διαμορφωμένης ορθοδοξίας προς ένα συγκεκριμένο προφητικό κίνημα της Φρυγίας – και γενικότερα της Μ. Ασίας. Το κίνημα αυτό γνωστό ως μοντανισμός (αλλά με πολλά παρεμφερή παρακλάδια), αφορισμένο και καταδικασμένο από την επίσημη εκκλησία, επέζησε για αρκετούς αιώνες, μέχρις ότου διαδοχικές διώξεις (της εποχής του Μ. Κωνσταντίνου και των διαδόχων του), κατάφεραν να το εξαφανίσουν⁴. Η καταπολέμηση της προφητικής αυτής αίρεσης φαίνεται ότι επέφερε αποφασιστικό πλήγμα στους χριστιανούς προφύτες⁵. Και αυτή η εξήγηση αφήνει ωστόσο ορισμένα ζητήματα αναπάντητα.

Κατηγορίες κατά των χριστιανών προφητών διατύπωναν ήδη από τα μέσα του δεύτερου αιώνα (δηλαδή αρκετά πριν εκδηλωθεί ο μοντανισμός), πολλοί εκκλησιαστικοί πατέρες. Θα πρέπει μάλλον να αναζητήσουμε την αιτία της παρακμής και του αφανισμού των προφητών μέσα σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο ανακατατάξεων της εκκλησιαστικής ιεραρχίας⁶. Κατά τον Παύλο, ο Θεός «έθετο έν τῇ ἐκκλησίᾳ πρώτον ἀποστόλους, δεύτερον

προφήτας, τρίτον διδασκάλους»⁷. Έναν αιώνα μετά, η ιεραρχία αναγνώριζε διακόνους, πρεσβυτέρους και επισκόπους. Οι τρεις αυτοί όροι είχαν βέβαια κάνει την εμφάνισή τους αρκετά νωρίτερα, αλλά μόνο σταδιακά ξεπέρασαν την αρχική κυριολεκτική τους σημασία μέχρι να καθιερωθούν ως ιεραρχικά αξιώματα. Το σίγουρο είναι ότι από πολύ νωρίς αναπτύχθηκαν σε αντιπαράθεση προς τους ηγέτες που μνημονεύει ο Παύλος και οι άλλες πρωτοχριστιανικές πηγές. Απόστολοι, προφύτες και διδάσκαλοι ήταν όλοι κατ' εξοχήν χαρισματικοί ηγέτες· αντλούσαν εξουσία από την προσωπική τους ακτινοβολία και έμπνευση (επενέργεια του πνεύματος). Οι διάκονοι, οι πρεσβύτεροι και οι επίσκοποι αντλούσαν την εξουσία τους από το ιεραρχικό σύστημα στο οποίο ανήκαν και λειτουργούσαν ως θεσμός. Χάρισμα και θεσμός είναι οι δύο αντιμαχόμενοι πόλοι κάθε οργανωμένου θρησκευτικού συστήματος. Και κατά κανόνα κάθε οργανωμένο θρησκευτικό σύστημα αναδεικνύει αργά ή γρήγορα ως ισχυρότερο το θεσμό-μόνο ικανό να διασφαλίσει σε μια καθολική εκκλησία μακροχρόνια επιδίωξη. Οι προφύτες που διαμόρφωσαν και διέδωσαν το χριστιανισμό, έπεσαν θύματα των ιερέων που τον κατέστησαν ικανό να επιζήσει⁸.

II. Προφητεία αληθινή και ψευδοπροφητεία

Η πολεμική του ιερατείου κατά των προφητών, πήρε προς τα τέλη του δεύτερου αιώνα, όταν το πρώτο ήταν πια αρκετά ισχυρό στα περισσότερα χριστιανικά κέντρα, αλλά οι δεύτεροι δεν είχαν ολωσδιόλου εκλείψει, ιδιαίτερα μαχητική μορφή. Όπως είναι φυσικό, η πληροφόρησή μας προέρχεται σχεδόν αποκλειστικά από την πλευρά των νικητών. Οι απόψεις των ηττημένων χαρισματικών ηγετών (με ελάχιστες εξαιρέσεις) δεν είχαν το προνόμιο να συμπεριληφθούν στην πατερολογική παράδοση. Άλλωστε, καθοριστική αιτία της μονομερούς πληρο-

1. Πβ. Λουκά, 7:16, 7:39, 13:33, 24:19, Ματθαίο, 22:46, 26:68, Μάρκο, 6:4, κ.ά.
2. Πβ. επιστολές Παύλου, *Πράξεις των Αποστόλων*, *Διδαχή των δώδεκα αποστόλων*, κ.ά.
3. Δές G. Vermes, *Jesus the Jew*, Fontana 1976, σ. 99.
4. Για τον μοντανισμό δές P. de Labriolle, *La Crise montaniste*, Paris 1913. Μαρτυρία για παρεμφερές κίνημα της εποχής διασώζει ο Ιππόλυτος, *Εἰς Δανιὴλ Λόγος Δ΄*, 19.
5. Δές A. Harnack, *The Constitution and Law of the Church*, New York 1910, σ. 134.
6. Δές τις παρατηρήσεις του M. Goguel, *The Primitive Church*, London 1964, σ. 108-110.
7. Α' Κορ. 12:28.
8. Δές M. Weber, *Economy and Society*, Berkeley-Los Angeles-London 1978, σ. 439 κ.εξ.

φόρησης είναι ο κατ' ἐξοχήν προφορικός χαρακτήρας του προφητικού λόγου-η γραφή είναι ίδιον των θεσμών⁹. Ανατρέχοντας λοιπόν τους εκκλησιαστικούς πατέρες παρατηρούμε ότι η πολεμική τους κατά των προφητών κυμαινόταν βασικά σε δύο επίπεδα. Ἄλλοτε διατυπωνόταν η κατηγορία της καθαρῆς απάτης και άλλοτε αποδιδόταν στην προφητεία παρέμβαση ὀχι του θείου πνεύματος, ἀλλά του σατανᾶ¹⁰. Μάλιστα, ὅσο κι αν φαίνεται κατ' ἀρχὴν παράδοξο, η δεύτερη εκδοχή είναι και η συνηθέστερη. Ἀς μὴν ξεχνάμε ὅτι βρισκόμαστε ἀκόμα σε μια εποχή που πίστευε στον προφητικό λόγο – ἔστω και αν ἀντιμαχόταν τους προφῆτες. Σε τελευταία ἀνάλυση σατανική ἐμπνευση και ἀπάτη ἦταν οἱ δύο ὅψεις του ἰδίου νομίσματος, καθ' ὅσον τα «ὑπὸ τοῦ σατανᾶ ἐκπεμπόμενα πρὸς ἐξαπάτησιν καὶ ἀπώλειάν ἐστιν»¹¹.

Ο πατέρας της ορθόδοξης θεολογίας Εἰρηναῖος, στην πολεμική του κατὰ των αἱρέσεων, που ἔγραψε γύρω στα 180, διασώζει μια πληροφορία που δεν ἔχει ἀρκετὰ προσεχτεῖ. Το ἐντονα πολεμικό του ὕφος κατὰ των γνωστικῶν ἀντιπάλων του δημιουργεῖ συχνά την εὐλογη υποψία (ἢ βεβαιότητα) ὅτι το ποσοστὸ ἀλήθειας που υποκρύπτεται στα ὅσα λέει δεν είναι εὐκολο να ἀποκατασταθεῖ. Στη συγκεκριμένη ὁμως περίπτωση που μας ενδιαφέρει, ὑπάρχουν βάσιμες ἐνδείξεις ὅτι στην πρόθεσή του να διασύρει τον ἀντίπαλό του, ο Εἰρηναῖος κατέγραψε μια λεπτομέρεια που θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ἀληθινή – και ἀποκαλυπτική. Κατηγορούμενος για παραπλάνηση και ἀποπλάνηση ἦταν ἓνας οπαδὸς του γνωστικού Ουαλεντίνου, ὀνόματι Μάρκος.

Η περιγραφή του Εἰρηναίου στόχευε στη δυσφήμιση του Μάρκου σχετικά με δύο κυρίως ζητήματα. Πρώτον γιατί «προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρκον τοῦ μάγου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' οἷς ἂν ὁ Θεὸς ἄνωθεν ἐπιπέμῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οὗτοι θεόδοτον ἔχουσι τὴν προφητείαν, καὶ τότε λαλοῦσιν ἐνθα καὶ ὁπότε Θεὸς βούλεται, ἀλλ' οὐχ ὅτε Μάρκος κελεύει»¹². Καὶ δεύτερον γιατί «ἐξαπατούμενα με τον τρόπο του, γυναῖκάρια πολλὰ διεφθείροντο»¹³. Ἀς προσέξουμε καλύτερα τις δύο αὐτές κατηγορίες. Πρώτα ἀπ' ὅλα, ἦταν πράγματι οἱ προφητείες πάντα τόσο ἀπρόβλεπτες και ἀνεξέλεγκτες; Για να να ἀπαντήσουμε στο ἐρώτημα αὐτὸ θα πρέπει να στραφοῦμε πάλι στην εποχή των πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων, ὅταν η προφητεία ἦταν μια νόμιμη και συνηθὴς θρησκευτικὴ ἐκφραση. Ο Παῦλος, για παράδειγμα, ἦταν σαφής: «δύνασθε γάρ καθ' ἓνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι καὶ πάντες παρακαλῶνται, καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται»¹⁴. Στην ἐκκλησία του Παύλου υπῆρχε πρόγραμμα, τάξη και ὀρισμένη διαδικασία που ἔπρεπε να ἀκολουθηθεῖ για να λάβει χώρα η προφητεία. «Ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν μὴ κωλύετε γλώσσαις», ἔλεγε ο ἀπόστολος, «πάντα δὲ εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω»¹⁵. Τί ἦταν λοιπόν αὐτὸ που τόσο ἐνοχλοῦσε τον Εἰρηναῖο;

Στα τέλη του δευτέρου αἰῶνα η κατάσταση εἶχε ἀρχίσει να ἀλλάζει ριζικά. Στα μεγάλα χριστιανικά κέντρα το γενικὸ κλίμα ἦταν πια «ἀντιπροφητικό», και μολονότι υπῆρχαν ἀκόμη πολλοὶ προφῆτες (ὅπως για παράδειγμα βεβαιώνει ο ἐχθρὸς του χριστιανισμοῦ Κέλσος¹⁶) δεν τους δινόταν πια η δυνατότητα να ἀσκῇσιν το χάρισμά τους μέσα σε ἀτμόσφαιρα συλλογικῆς ἐκστασης, ὅπως αὐτή που ἐπικρατοῦσε ἄλλοτε συχνά στις

εκκλησιαστικὲς συναθροίσεις. Στο περιθώριο πια της ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς θα ἔπρεπε κανεὶς να διαθέτει ἰδιαίτερες πνευματικὲς δυνάμεις για να διεκδικῇ με ἐλπίδες ἐπιτυχίας τον τίτλο του προφήτη. Ἀντίθετα, στις κοινότητες που συνέχιζαν ἀκόμα τις παραδόσεις της πρώτης εποχῆς, η προφητικὴ ἐκσταση ἦταν κατάσταση συνηθῆς και οἱ προφῆτες πρόσωπα καθημερινά.

Εναντίον του Μάρκου διατυπωνόταν η κατηγορία ὅτι υποζοηθοῦσε και ἐνθάρρυνε την προφητικὴ ἐκσταση – ὅτι δηλαδή την προκαλοῦσε. Η κατηγορία ὁμως αὐτή ἦταν διατυπωμένη με τρόπο παραπλανητικό. Εκείνο που ὅπως φαίνεται ἤθελεν κυρίως να καταπολεμήσουν οἱ ορθόδοξοι κύκλοι της εποχῆς ἦταν ο ἴδιος ο ἐκστατικὸς χαρακτήρας της προφητείας. Ἀντ' αὐτοῦ, η ἐκκλησία δῆλωνε ὅτι μπορούσε μονάχα να ἀνεχτεῖ ἓναν προφητικό λόγο που θα περιχαρᾶκωνόταν σύμφωνα μ' αὐτὸ που ὀνόμαζε «παράδοση» και «ἄνωθεν διαδοχή»¹⁷. Γράφοντας στα τελευταία χρόνια του δευτέρου αἰῶνα ἓνας ορθόδοξος συγγραφέας, πολέμιος του μοντανισμοῦ, ξεκαθάριζε το ζήτημα περισσότερο: «Ἄλλ' ὃ γε ψευδοπροφήτης ἐν παρεκτάσει, ὃ ἔπεται ἄδεια καὶ ἀφοβία, ἀρχομένου μὲν ἐξ ἐκουσίου ἀμαθίας, καταστρέφοντος δὲ εἰς ἀκούσιον μανίαν ψυχῆς, ὡς προείρηται»¹⁸. Ἀκολουθεῖ ἓνας μικρὸς κατάλογος χριστιανῶν προφητῶν που λέγεται ὅτι δεν προφήτευαν ἐν ἐκστάσει. Ὡστε, ὅπως φαίνεται, η ἀφοβία και η μανία της ψυχῆς (η τὸλμη και το ἀνεξέλεγκτο του λόγου) ἦταν αὐτὰ που ἐνοχλοῦσαν την ὀργανωμένη ἱεραρχία.

Η δεύτερη κατηγορία κατὰ του Μάρκου ἀναφέρεται στη διαφθορά γυναικῶν. Για ἓναν ορθόδοξο της εποχῆς ἦταν κατ' ἀρχὴν ἰδιαίτερα ἐνοχλητικό το γεγονός ὅτι η προφητικὴ ιδιότητα ἀπεδίδετο και σε γυναῖκες. Ἢδη ἀπὸ την εποχή του Παύλου εἶχε ἀρχίσει να κλείνει για τις γυναῖκες ο δρόμος πρὸς τα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα: «Αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· οὐ γάρ ἐπιτρέπεται αὐταῖς λαλεῖν... αἰσχρὸν γάρ ἐστιν γυναικὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ»¹⁹. Η παράδοση βέβαια γνώριζε ἀρκετὲς προφήτισσες και τιμοῦσε ἰδιαίτερα τις τέσσερις

9. Αὐτὸ βέβαια δεν ἀποκλείει την συχνά ἐκ των υστέρων καταγραφή των προφητικῶν ἀποφθεγμάτων, ἀποσπάσματα των ὁποίων μας διασώζει η πατερολογικὴ παράδοση.

10. Η καταγγελία των ψευδοπροφητῶν ἔκανε ἤδη την ἐμφάνισή της στα Ευαγγέλια, πβ. Ματθαῖο, 24:11, 24:24, ἀλλά ἐδὼ οἱ ψευδοπροφῆτες ἔχουν τὴ δύναμη να ἐνεργοῦν «σημεῖα μεγάλα και τέρατα». Ο γνωστικὸς Σατορνείλος διατύπωσε με σαφήνεια τὴ θεωρία των δύο ειδῶν προφητείας: «τάς δὲ προφητείας ἅς μὲν ἀπὸ τῶν κοσμοποιῶν ἀγγέλων λελαλήσθαι, ἅς δὲ ἀπὸ τοῦ σατανᾶ, ὃν καὶ αὐτὸν ἄγγελον ἀντιπράττοντα τοῖς κοσμοποιοῖς ὑπέθετο...», Ἰππόλυτος, Ἑλεγχος, Ζ', 28, Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων, τ. 5. σ. 327.

11. Εἰρηναῖος, Ἑλεγχος, Α', XIII. 4, Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων, τ. 5, σ. 121.

12. Ο.π. Α', XIII, 4, σ. 121.

13. Ο.π. Α', XIII, 5, σ. 122.

14. Α' Κορ. 14:31-2.

15. Α' Κορ. 14:39-40. Δὲς W.A. Meeks, *The First Urban Christians*, Yale, New Haven and London 1983, σ. 148-150.

16. Ωριγένης, Κατὰ Κέλσου, 7.9.

17. Ευσέβιος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, V. 16.7.

18. Ο.π. V. 17.2-3.

κόρες του απόστολου Φίλιππου²⁰, αλλά στα τέλη του δεύτερου αιώνα μόνο τα αιρετικά κινήματα (με κορυφαίο τον μοντανισμό) συνέχιζαν να αναγνωρίζουν σε γυναίκες το χάρισμα του προφητικού λόγου²¹. Τον Μάρκο όμως βάρυνε η κατηγορία ότι προτρέποντας τις γυναίκες να προφητεύουν, κατέληγε σε ερωτικές σχέσεις μαζί τους. Στο σημείο αυτό, που μια πρόχειρη ανάγνωση θα έβλεπε ενδεχομένως συνήθεις και αβάσιμες καταγγελίες περί διαφθοράς, μπορούμε να κάνουμε μερικές χρήσιμες παρατηρήσεις²².

III. Προφητεία και ερωτισμός

Το εκπληκτικό με τον Μάρκο ήταν ότι δεν είχε ξελογιάσει ή αποπλανήσει (ή όπως αλλιώς θα το λέγαμε σήμερα) μια ή δυο γυναίκες, αλλά πολλές «εἰ καὶ μή πάσαις»²³. Το ίδιο συνέβαινε και με τους μαθητές του που κατά τον Ειρηναίο «διέφθειραν γυναικάρια πολλά»²⁴. Το σκάνδαλο δεν ήταν μόνο μεγάλο, ήταν και εντυπωσιακό-τουλάχιστον από τη σκοπιά κάποιου που ανήκε σε μια παράδοση οικοδομημένη από δεκαετίες πάνω στην άρνηση του ερωτισμού και της σαρκικής απόλαυσης. Για να κατανοήσει το φαινόμενο ο Ειρηναίος εισήγαγε μάλλον αδέξια στην περιγραφή του την υπόθεση της μαγείας και των μαγικών φίλτρων. Με τα υπάρχοντα όμως δεδομένα ήταν άραγε αναγκαία τα μαγικά και τα ερωτικά φίλτρα; Ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά.

Κατά την περιγραφή του Ειρηναίου, η τελετουργία της κοινότητας του Μάρκου άρχιζε με διάφορες επικλήσεις και μετάληψη: Τη στιγμή της κοινωνίας ο Μάρκος έλεγε: «Ἡ πρό τῶν ὄλων, ἡ ἀνεκνόητος καὶ ἄρητος Χάρις πληρώσαι σου τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ πληθύναι ἐν σοὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ἐγκατασπείρουσα τὸν κόκκον τοῦ σινάπεως εἰς ἀγαθὴν γῆν»²⁵. Στη συνέχεια, μιλώντας κατ' ἰδίαν σε κάποια γυναίκα την προέτρεπε με τα ακόλουθα λόγια: «Μεταδοῦναί σοι θέλω τῆς ἐμῆς Χάριτος, ἐπειδὴ ὁ Πατήρ τῶν ὄλων τὸν Ἄγγελόν σου διαπαντός βλέπει πρό προσώπου αὐτοῦ. Ὁ δὲ τόπος τοῦ μεγέθους ἐν ἡμῖν ἐστὶ δι' ἡμᾶς ἐγκαταστήσαι. Λάμβανε πρῶτον, ἀπ' ἐμοῦ, καὶ δι' ἐμοῦ, τὴν Χάριν. Εὐτρέπισον σεαυτὴν ὡς νύμφη ἐκδεχομένη τὸν νυμφίον ἑαυτῆς, ἵνα ἔσῃ ὃ ἐγώ, καὶ ἐγώ ὃ σύ. Καθίδρυσον ἐν τῷ νυμφῶνί σου τὸ σπέρμα τοῦ φωτός. Λαβέ παρ' ἐμοῦ τὸν νυμφίον, καὶ χώρησον αὐτόν, καὶ χωρήθητι ἐν αὐτῷ. Ἴδού ἡ Χάρις κατήλθεν ἐπὶ σέ ἄνοιξον τὸ στόμα σου, καὶ προφήτευσον». Και όταν αποκρινόταν η γυναίκα, «Οὐ προεφήτευσα πώποτε, καὶ οὐκ οἶδα προφητεύειν», ο Μάρκος έκανε ξανά διάφορες επικλήσεις και της έλεγε: «Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, λάλησον ὅ,τι δήποτε, καὶ προφητεύσεις»²⁶.

Μετά από μυσταγωγία, επικλήσεις και προσευχές· μετά από μετάληψη και προτροπές του μύστη προς την πιστή να τον δεχθεί ως νυμφίο εν τῷ νυμφῶνι της· τέλος, μετά την προσταγή, ἄνοιξον τὸ στόμα σου, λάλησον ὅ,τι δήποτε, η αντίδραση που ακολουθεί δεν μπορεί να εκπλήξει τον μελετητή των ψυχικών φαινομένων. Η πιστή, «χαυνωθείσα καὶ κεφωθείσα ὑπὸ τῶν προειρημένων, διαθερμανθείσα τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς προσδοκίας τοῦ μέλλει αὐτὴν προφητεύειν, τῆς καρδίας πλέον τοῦ δέοντος παλλούσης, ἀποτολμᾷ λαλεῖν ληρώδη». Και για να ευχαριστήσει κατόπιν τον Μάρκο, που της επέδωσε τη Χάρη του, «ἀμείβεσθαι αὐτόν πειρᾶται, οὐ μόνον κατὰ τὴν τῶν ὑπαρχόντων..., ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ σώματος κοινωνίαν, κατὰ πάντα

ἐνοῦσθαι αὐτῷ προθυμουμένη, ἵνα σὺν αὐτῷ κατέλθῃ εἰς τὸ ἔν»²⁷.

Τα δεδομένα μας δεν φαίνεται να απαιτούν ούτε φίλτρα ούτε μαγεία. Η ψυχική διάθεση που διαμορφώνεται κατά την περιγραφή είναι κατανοητή και ως ένα βαθμό αναμενόμενη. Η διαπροσωπική σχέση που οικοδομεῖται και η επίκληση του μεγάλου τρίτου, του Πνεύματος ή της Χάριτος, ανοίγουν το δρόμο για την επικοινωνία με τον «ἔσω ἄνθρωπο». Πρόκειται για προφητεία ή για έκφραση του ασυνειδήτου; Είναι θέμα ορισμού. Ας σημειώσουμε μόνο ότι την εποχή που μας απασχολεί η πρόβλεψη των μελλούμενων συνιστούσε μια μόνο έκφανση του προφητικού λόγου. Αλλά και το ασυνείδητο που διερευνήσε η ψυχανάλυση εμφανίζεται συχνά να προλέγει πράξεις που δεν έχουν συντελεστεί, αλλά που τις επιδιώκουν διακαώς απόκρυφες ή μη επιθυμίες²⁸. Εκείνο που είναι βεβαιωμένο εμπειρικά και επιστημονικά είναι ότι η επικοινωνία με τον «ἔσω ἄνθρωπο» συνοδεύεται από έναν έκδηλο ερωτισμό, που γυρεύει σωματική ολοκλήρωση. Μήπως θα έπρεπε να προσθέσουμε ότι η ερωτική διάθεση που διαμορφώνεται με τον τρόπο αυτό δεν είναι πραγματική αλλά κατασκευασμένη; Απαντώντας σε αντίστοιχο ερώτημα, και αντιπαρερχόμενος τη δικαιολογημένη ιερή αγανάκτηση πολλών αναγνωστών του, ο Φρόιντ υποστήριξε ότι τέτοιος είναι ουσιαστικά ο χαρακτήρας κάθε μορφής έρωτα. Ἄλλωστε, και ο ίδιος ο Μάρκος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι όσο κατασκευασμένος ήταν ο ερωτισμός στην εκκλησία του, άλλο τόσο κατασκευασμένη ήταν η κατάπνιξή του στις εκκλησίες των αντιπάλων του (ασκητισμός, παρθενία, αποχή κ.λπ.). Είναι ένα άλλο ζήτημα βέβαια αυτό που απασχολούσε τον Φρόιντ, πώς δηλαδή πρέπει να αντιδράσει ο αναλυτής, ώστε μέσω του ερωτισμού να οδηγήσει στη θεραπεία²⁹.

Ο Ειρηναίος δεν μας πληροφορεί για τις αντιδράσεις του Μάρκου. Είναι πάντως απίθανο το ότι ολοκλήρωνε τις ερωτικές διαθέσεις που διαμορφωνόντουσαν με όλες τις γυναίκες του εκκλησιάσμάτος του. Έχουμε ωστόσο μια-δυο πληροφορίες για την εξέλιξη ορισμένων γυναικών που είχαν περάσει μέσα από την εμπειρία της ακτινοβολίας και επιρροής/υποβολής του. Κατ' αρχήν, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το δείγμα των γυναικών που έχουμε δεν είναι τυχαίο. Είμαστε γενικά σε θέση να κάνουμε ορισμένες βάσιμες υποθέσεις σχετικά με την

20. Πράξεις 21:9. Πβ. Ευσέβιος, ό.π. V. 17.3, όπου εκτός από τις κόρες του Φίλιππου μνημονεύεται και η προφήτισσα Ἀμμία από τη Φιλαδέλφεια. Αλλά και ο Ιουδαϊκός κόσμος της εποχής της Καινής Διαθήκης αναγνώριζε προφήτισσες, πβ. Λουκά, 2:36.

21. Οι γνωστές προφήτισσες του μοντανισμού ήταν η Πρίσκιλλα και η Μαξίμιλλα, Ευσέβιος ό.π. V. 14.1.

22. Πβ. τα όσα περί πορνείας καταγγέλει κατά της προφήτισσας Ιεζάβελ ο Ιωάννης στην Ἀποκάλυψη 2:20.

23. Ειρηναίος, ό. π. Α', XIII.5., σ. 122.

24. Ὁ.π. Α', XIII.6, σ. 122.

25. Ὁ.π. Α', XIII.2, σ. 120.

26. Ὁ.π. Α', XIII.3, σ. 120-1.

27. Ὁ.π. Α', XIII.3, σ. 121.

28. Δες S. Freud, «Dreams and Occultism», στο *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, The Standard Edition, τ. 12, σ. 31-56.

29. Δες S. Freud «Observations on the transference-love», The Standard Edition, τ. 12, σ. 157-71.

κοινωνική καταγωγή και την προδιάθεση των γυναικών που διάλεξαν εκείνη την εποχή το χριστιανισμό και την εκκλησία του Μάρκου ειδικότερα. Ας περιοριστούμε όμως στη συγκεκριμένη πληροφορία που μας παρέχει ο Ειρηναίος: «Μάλιστα γάρ περί γυναίκας ασχολείται (ὁ Μάρκος), καὶ τούτων τάς εὐπαρέφους, καὶ περιπορφύρους, καὶ πλουσιωτάτους». Η αιτία αυτής της προτίμησης ήταν για τον Ειρηναίο απλή: «ὅθεν καὶ χρημάτων πλῆθος πολὺ συνενήνοχεν»³⁰. Αλλά το πράγμα φαίνεται ότι ήταν πιο σύνθετο από τόσο.

IV. Η ψυχοπαθολογία της προφητείας.

Η διδασκαλία των περισσότερων χριστιανών αποστολικών διδασκάλων και των διαδόχων τους προσέλκυε συχνά γυναίκες εύπορες που είχαν κάποτε και κάποια κοινωνική θέση. Ας θυμηθούμε πάλι τον Παύλο που περιστοιχιζόταν από τέτοιες γυναίκες, κι αν θέλουμε να φτάσουμε ως τον τέταρτο αιώνα, ας θυμηθούμε τον Ιωάννη το Χρυσόστομο και κυρίως τον Ιερώνυμο. Δεν είναι εύκολο να αναλύσουμε τα κίνητρα που οδηγούσαν τις γυναίκες αυτές στο χριστιανισμό - ή γενικότερα στις μυστηριακές θρησκείες της εποχής. Μπορούμε ωστόσο, χωρίς μεγάλη δόση υπερβολής να υποθέσουμε ότι η ενεργός συμμετοχή εύπορων και ανεξάρτητων γυναικών σε θρησκευτικά κινήματα, ήταν ως ένα βαθμό αποτέλεσμα της έλλειψης άλλων διεξόδων κοινωνικής και προσωπικής ολοκλήρωσης. Η ρωμαϊκή κοινωνία, αν και σε σχέση με προηγούμενες και μεταγενέστερες εποχές περιόριζε την ανισότητα των δύο φύλων, κρατούσε πάντα κλειστές στις γυναίκες όλες τις δημόσιες θέσεις. Το γεγονός αυτό δεν μπορεί παρά να το αισθανόντουσαν ιδιαίτερα οδυνηρά όσες γυναίκες είχαν κατά τα άλλα τις προϋποθέσεις κάποιας ανάδειξης. Τέτοιες ήταν οι εύπορες, οι μορφωμένες, όσες προερχόντουσαν από ανώτερους κοινωνικούς κύκλους. Το είδος δηλαδή των γυναικών που ενίσχυσε αποφασιστικά το χριστιανισμό συμμετέχοντας στους στενούς κύκλους του Παύλου και του Μάρκου (για να περιοριστούμε σ' αυτούς)³¹.

Αν η υπόθεση αυτή έχει κάποια σωστή βάση, τότε θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι οι γυναίκες που οδηγήθηκαν στην εκκλησία του Μάρκου είχαν κάποια έντονη ψυχική ανάγκη συμμετοχής και ολοκλήρωσης. Η εμπειρία τους με το Μάρκο δεν φαίνεται να ήταν κατώτερη των προσδοκιών τους - αν κρίνουμε από την άμεση αντίδρασή τους. Η εμπειρία αυτή μπορεί να επαναλήφθηκε αρκετές φορές. Μετά; Σύμφωνα με τις πληροφορίες του Ειρηναίου υπήρχαν τρεις διαφορετικές εκβάσεις του δράματος. Αφήνουμε κατά μέρος την περίπτωση των γυναικών που διαμόρφωναν απ' την αρχή μιαν αρνητική διάθεση και εγκατέλειπαν τον Μάρκο, χωρίς να τον γνωρίσουν. Ας δούμε τι γινόταν με όσες παρέμεναν για κάποιο διάστημα. «Αἱ μὲν καὶ εἰς φανερόν ἐξομολογοῦνται», «ἐνὶ μὲν εἰς τό παντελὲς ἀπεστάτησαν, ἐνὶ δὲ ἐπαμφοτερίζουσι... μήτε ἔξω, μήτε ἔσω οὔσαι...»³². Κάποιες λοιπόν μεταστράφηκαν αρνητικά και έφυγαν μετανιωμένες, κάποιες προσκολήθηκαν οριστικά, και κάποιες δεν μπορούσαν μήτε να ξεκόψουν μήτε να παραμείνουν· όλες, κατά τον Ειρηναίο, με ταραγμένη συνείδηση, «κεκαυτηριασμένοι τὴν συνείδησιν». Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε με κάποια σιγουριά ότι ο Μάρκος δεν χρησιμοποιούσε ούτε «φίλτρα» ούτε «αγώγιμα»³³. Η ελκτική του δύναμη αλλά και η απώθηση που προκαλούσε πρέπει να αναζητηθούν σε ψυχικές αιτιότητες.

Σε μια τουλάχιστον περίπτωση η παθούσα δεν αφέθηκε να διαμορφώσει μόνη άποψη επί του θέματος και να πράξει κατά συνείδηση. Ήταν γυναίκα διακόνου της ορθόδοξης εκκλησίας, που είχε κατά κακή του τύχη δεχτεί τον Μάρκο σπίτι του. (Ακόμα και το δεύτερο αιώνα τα όρια μεταξύ ορθοδοξίας και αίρεσης δεν ήταν πάντα σαφή³⁴). Η γυναίκα αυτή, που συνέπεσε να είναι ιδιαίτερα όμορφη, «διεφθάρει» από το «μάγο» και στη γνώμη και στο σώμα. Για μεγάλο χρονικό διάστημα τον ακολούθησε από κοντά. Αλλά, η ορθόδοξη κοινότητα το έφερε βαρέως ότι γυναίκα διακόνου ακολουθούσε τον αιρετικό με τέτοιο πάθος, ώστε «μετά πολλοῦ κόπου» κατάφερε να την κάνει να ξεκόψει και να επιστρέψει στο διάκονο και την ορθοδοξία. Και αυτή, έχοντας κάπως βίαια αποκοπεί «τόν ἅπαντα χρόνον ἐξομολογουμένη διετέλεσε, πενθοῦσα καὶ θρηνοῦσα ἐφ' ἣ ἐπαθε ὑπὸ τοῦ μάγου διαφθορά»³⁵. Ὡστε λοιπόν μαθαίνουμε και τούτο: η βίαιη αποκοπή της επαφής με τον Μάρκο οδήγησε σε μια καθαρά παθολογική (υστερική θα λέγαμε) κατάσταση διαρκείας (τόν ἅπαντα χρόνον). Κρίνοντας από μια τέτοια έκβαση θα ήταν παράλογο να υποθέσουμε ότι τα βήματα της γυναίκας αυτής προς τον Μάρκο τα είχε κατευθύνει μια παρόμοια παθολογική προδιάθεση;

Υπάρχουν πολλοί δρόμοι που οδηγούν στη θρησκευτική μεταστροφή-ή επιστροφή, όπως θα το ήθελε η γλώσσα της εποχής. Η ψυχοπαθολογία του ερωτισμού μας φωτίζει ενδεχομένως έναν απ' αυτούς.

30. Ειρηναίος, ό.π. Α', XIII. 3, σ. 121.

31. Δες Α. Cameron, «Neither Male nor Female», *Greece and Rome* s.s. vol. 27, n. 1, 1980.

32. Ειρηναίος, ό.π. Α', XIII.7, σ. 122.

33. Η ορθόδοξη παράδοση είχε ήδη από καιρό επισημάνει τη διάδοση μιας παρόμοιας έκβασης. Ο συγγραφέας της Β' Προς Τιμόθεον Έπιστολής έγραφε για κάποιους φιλήδονους μάλλον παρά φιλόθεους: «ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας καὶ αἰχμαλωτίζοντες γυναῖκας σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίας ποικίλα, πάντοτε μανθάνοντα καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα» (3:1-7). Καί εδώ η φιληδία συνδέεται με την αναζήτηση της αλήθειας, όχι με φίλτρα και μάγια.

34. Δες W. Bauer, *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, Fortress Press, Philadelphia 1971.

35. Ειρηναίος, ό.π. Α', XIII.5, σ. 122.